

Олена Ігорівна ЗВАРИЧ

кандидат економічних наук,
асистент,

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького
E-mail: lena_zl@ukr.net

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ

Зварич, О. І. Глобалізаційні чинники у формуванні економічного регіону [Текст] / Олена Ігорівна Зварич // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 5. – С. 41-47. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Проаналізовано традиційні та новітні підходи до формування поняття економічного регіону. Виокремлено глобалізаційні чинники як основоположні у формуванні цієї дефініції. Співвіднесено терміни регіону економічного і регіону адміністративно-територіального. Встановлено нову роль економічного регіону в глобальній економіці.

Ключові слова: економічний регіон; глобалізація; інновації; адміністративно-територіальний регіон; система.

Olena Ihorivna ZVARYCH

PhD in Economics,
Assistant,

Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi
E-mail: lena_zl@ukr.net

GLOBALIZATION FACTORS IN FORMATION OF ECONOMIC REGION

Abstract

Traditional and new approaches to the formation of economic region concept are analyzed. Globalization factors are determined to be the fundamental ones in the formation of this definition. The terms of economic region and administrative and territorial region have been corellated. It has been established the new role of economic region in the global economy.

Keywords: economic region; globalization; innovation; administrative and territorial region; system.

JEL classification: F63, O18, O31

Вступ

Регіональний розвиток можна сприймати в категоріях змін у співіснуючих та взаємозалежних економічній, соціальній, технічній і технологічній, природній, політичній, адміністративній та інших площинах, які разом чи по черзі перманентно замінюють існуючі стани кращими відповідниками, тобто оцінюваними позитивно з точки зору прийнятих критеріїв. Економічний розвиток – це якісні й структурні зміни в

© Олена Ігорівна Зварич, 2016

ISSN 2415-8453. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2016. Volume 1. № 5.

національних економіках як наслідок економічного зростання [1].

У просторовій системі національної економіки закладено поділ території країни на простори, які називають регіонами. Відмінності та класифікація цих просторів на підставі економічних критеріїв і передумов формують поняття економічного регіону.

До сьогодні економічна наука не має однозначного, загальноприйнятого визначення економічного регіону, а також універсальних критеріїв його виокремлення. Серед багатьох наявних визначень цього терміна, які містять певні спільні елементи, що дозволяють вирізнити характерні ознаки для економічного регіону, на жаль, розглядається він тільки як частина більшої території (регіон як простір / місце), або ж з позиції суб'єктивізму (регіон як суб'єкт / одиниця господарювання).

Так у [2] економічний регіон (район) – це: 1) невід'ємна частина загального єдиного економічного простору країни або світу (світової економіки), яка має власні межі й унікальне географічне розташування; 2) територія, що має спільні природні, соціально-економічні, національно-культурні та інші умови розвитку; 3) територіально-господарське утворення системного характеру, між складовими якого внутрішні зв'язки тісніші, ніж зовнішні.

У сутнісному значенні економічний регіон часто ототожнюється з поняттям економічного району. Економічний район – це територіально цілісна частина народного господарства країни, яка характеризується такими ознаками: спеціалізація як основна народногосподарська функція, тобто спеціалізація району на певних виробництвах і послугах, що відповідає його географічному розташуванню, природним, економічним і соціальним умовам та спирається на соціальний поділ праці з іншими районами; комплексність – у широкому розумінні це взаємопов'язаність найважливіших складників економічної й територіальної структур району; керованість – наявність певних галузей і територіальних структур, які є матеріальною основою взаємопов'язаності складних частин, що дозволяє характеризувати район як цілісну систему та організаційний осередок територіального управління народним господарством [3].

Мета статті

Метою статті є аналіз глобалізаційних чинників у формуванні поняття економічного регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження

У контексті формування поняття економічного регіону, на нашу думку, дефініцію економічного регіону варто доповнити характеристиками, притаманними сучасним процесам глобалізації, такими, як транснаціоналізація, інноваційність, креативність, мережевість та навчання. Глобалізація спричинила необхідність переосмислення місця економічного регіону в суспільно-господарському просторі [4]. Різноманітність трактування економічного регіону дозволяє визначити його відповідно до теорії систем як:

- організовану систему з сукупністю цілей, здатну до реалізації визначених соціально-економічних цілей і функцій та завдань, що з них випливають;
- систему, відносно відокремлену від зовнішнього середовища і відкритую до його соціального, економічного і природного оточення, яка має з цим оточенням обмін людськими, майновими, грошовими, інформаційними та іншими ресурсами;
- систему, структуровану і ієрархічну, з внутрішніми взаємопов'язаними ресурсами і внутрішньою підсистемою управління регіональною системою;

-
- систему, що розпоряджається запасами екзогенних і ендегенних чинників, необхідних для ведення визначених форм діяльності і взаємопов'язаних найчастіше за принципом зворотного зв'язку;
 - систему, здатну до самостійної ідентифікації, вибору та модифікації цілей, а також до збільшення ступеня своєї організації.

Особливою етимологічною ознакою економічного регіону є наявність так званих внутрішніх зв'язків, специфічний характер яких дозволяє вирізнити зональні (просторові), вузлові і комплексні регіони. Варто підкреслити, що процеси європейської інтеграції і глобалізації інтенсифікують мережевість господарських зв'язків не тільки всередині окремих територіальних одиниць, але й перш за все зовні, залучаючи ці одиниці в глобальні мережеві структури. Простори, що утворюються в результаті цих процесів, визначають нові обумовлюючі чинники розвитку економічних регіонів і, як наслідок, визначають їх позицію, яка полягає в збільшенні ролі економічних регіонів у глобальній економіці. Особливо ці риси притаманні розвитку комплексних регіонів, тобто просторів, які містять комплекси взаємопов'язаних виробничих чинників, що визначають спеціалізацію економіки певної території. Складність регіону виникає з його міждисциплінарного розвитку зі збереженням відповідних пропорцій між окремими галузями продукції і послуг. Виробничі зв'язки генерують також мережу позавиробничих зв'язків і призводять до того, що комплексний регіон, попри ознаки вузлового, володіє також у своїй структурі різними однорідними і вузловими зв'язками нижчого рівня. Означена комплексність регіону базується на:

- формуванні в кожному регіоні системи різноманітних видів виробничої діяльності і сфери послуг, що зумовлюють ефективну реалізацію основної екзогенної функції зазначеного регіону;
- збереженні пропорцій в розвитку окремих видів екзогенної і ендегенної діяльності;
- пристосуванні екзогенної діяльності до кількості, якості і структури наявних ресурсів;
- існуванні сильних горизонтальних (міжгалузевих) і вертикальних (управлінських) економічних зв'язків.

На особливу увагу заслуговують різноманітність та взаємозв'язки між елементами просторової структури комплексного регіону, що творять у сукупності виробничу і невиробничу сфери. Крім того, кожен регіон володіє власною економічною базою, тобто провідним видом господарської діяльності, яка зумовлює його виникнення і стійкий розвиток. Залежно від характеру економічної бази можна виокремити комплексні регіони:

- первинні, які займаються видобутком природних ресурсів, виробництвом сільськогосподарської продукції, лісництвом та рибальством;
- вторинні, основним видом діяльності яких є різного виду промислового переробка.

До першої групи регіонів можна віднести також системи, провідним видом діяльності яких є енергетика. До другої групи можуть належати регіони з економікою, що базується на знаннях. Класифікація регіонів може містити прості регіони, розвиток яких базується на конкретному виді продукції, та регіони складні, в яких економічну базу формують декілька видів діяльності.

Диверсифікація господарської структури комплексного регіону дає йому більшу стійкість до кон'юнктурних зсувів, а звідси веде до ефективної реалізації парадигми еволюційного виживання, яке останнім часом є одним з викликів майбутнього регіонів. Вигоди від диверсифікації можна збільшити через підтримку міжнародної згуртованості (комплементарності) в просторі регіону. Проте на шляху реалізації

сучасної політики згуртованості стоїть багато бар'єрів і недосконалості, котрі унеможливають застосування територіально спрямованого підходу (*place-based*) в управлінні економічними регіонами.

Підхід до розмежування економічних регіонів зобов'язує до визначення їх меж, тобто проведення економічної регіоналізації. При ідентифікації економічних регіонів на практиці найчастіше використовується територіально-адміністративний поділ держави, незважаючи на те, що він повинен відповідати розмежуванню, базованому на територіальному розподілі праці. Адміністративний регіон є господарським комплексом з визначеним профілем або спеціалізацією, з відособленим адміністративно-господарським центром, який виконує функції осередку, що вирішує питання про розвиток і функціонування певного регіону. Узгодження між адміністративним і економічним регіоном, у сенсі охопленого простору, в реальності трапляється рідко. Можна однак зауважити певні пристосувальні тенденції, які призводять до того, що основний регіон часто ототожнюється з одиницею адміністративного поділу країни. Виникає це з відносною стійкістю адміністративного поділу, який через органи влади і місцевої адміністрації формує взаємопов'язану систему адміністрування.

Отже, визначення економічних регіонів – це не тільки процес задоволення допитливості науковця, а й пошук конструктивних рішень з удосконалення управління розвитком регіонів. Повністю ігнорувати чинний адміністративно-територіальний устрій країни неможливо, тому в економічній регіоналізації деколи доводиться поступатися науковими принципами. Коли мова йде про обласні та інші подібні адміністративні економічні регіони, їх виокремлення є умовним і вони є штучно створеними науковими категоріями [2]. В ідеалі адміністративно-територіальний поділ (як система управління економікою регіонів) і економічне районування (виокремлення регіональних економічних систем) мають збігатися. Лише такий варіант дає можливість ефективно організувати соціально-економічний розвиток регіонів, що і є головним завданням регіональної економіки. Так, наприклад, у США для виконання програм розвитку відсталих регіонів адміністративно-територіальний поділ не змінюють, але створюють спеціальні органи влади (адміністрації з виконання програм), особливо для територій, межі яких не збігаються з адміністративно-територіальними одиницями. Прикладом можна вважати програму «Освоєння і розвитку ресурсів долини ріки Теннессі», що бере свій початок ще з часів правління Ф. Рузвельта і діє до сьогодні. Її оцінюють як найкращий у світі зразок ефективної регіональної політики, а досвід вивчають в американських університетах і бізнес-центрах.

Наслідком нерівномірного розміщення ресурсів і господарської діяльності на території країни є відмінності в рівні і динаміці розвитку регіонів. Критерій стану ресурсів дозволяє вирізнити:

- розвинені регіони і регіони, що розвиваються, де всі ресурси використовуються ефективно;
- регіони, де частина ресурсів не використовується або ж використання цих ресурсів нераціональне.

З огляду на динаміку процесів розвитку перша група ділиться на: регіони, що розвиваються динамічно і гармонійно, регіони із запізним розвитком та регіони, які вимагають розвитку. Натомість у другій групі виокремлюють два типи регіонів : нерозвинені і депресивні. Цю типологію можна розширити за допомогою додаткових якісних критеріїв, що дозволяють визначити специфіку певного регіону. Така типологізація повинна слугувати не тільки пізнавальним цілям, але перш за все –

практичним. Ідентифікація ситуації в конкретному регіоні, його загроз і можливостей уможлиблює відповідний добір ефективних методів подальшого впливу на розвиток.

В умовах наявної ситуації в Європі і світі необхідна також корекція визначення регіону в категоріях середовища, ринку, функцій і потенціалу. Виникає це з факту, що регіон є простором для життя людей та функціонування різних інститутів і суб'єктів господарювання. Його специфічні ознаки визначають одночасно рівень конкурентоспроможності і рівень інноваційності та створюють клімат для господарської діяльності. Як ринковий простір, він залежить від демографічних чинників, потужності економічної бази, величини регіонального продукту, грошових доходів, рівня концентрації капіталу. Кожен регіон також має власний потенціал, що є сумою всіх часткових потенціалів: економічного, екологічного, інтелектуального, культурного і інституційного тощо. Залежно від рівня використання згаданих потенціалів регіон знаходиться на різній стадії процесу розвитку. Функціональне трактування регіону містить також поняття центру (найчастіше міста) і його рівня поляризації. Варто підкреслити, що з початку формування ринкової економіки, тобто вже в періоді меркантилізму, а власне його першій формі, з'являється поняття центру регіону. Центр не є закритою системою, але є визначеною суспільно-господарською структурою, що відіграє щораз більшу роль у формуванні соціально-економічних зв'язків у регіоні. У промисловій економіці зв'язки між містом і оточуючим його простором були достатньо сильні. Регіон постачав місту прості ресурси, зокрема некваліфіковану робочу силу, продовольчі продукти, сировину для виробничих і будівельних підприємств. Взамін місто давало доходи з праці, перетворені продукти та послуги вищого порядку, такі, як охорона здоров'я, культура, шкільна та вища освіта тощо. Регіональне середовище було, з одного боку, координоване через місто, яке експлуатувало його ресурси на потреби своєї економіки, а з іншого – складало основу його функціонування.

В інформаційній економіці зв'язки між метрополією і регіоном послаблюються. Регіональні ресурси вже є недостатніми для розвитку метрополії. Стають обмеженими кваліфікована робоча сила (яка найчастіше отримувала освіту в цьому місті), природні ресурси, такі, як питна вода, рекреаційний простір тощо. З іншого боку, сучасний економічний регіон отримує щораз більше негативних імпульсів, що ідуть від метрополії. Дешевші, розташовані далі від центру території, стають привабливими з огляду на можливість розміщення небажаної в місті технічної інфраструктури (наприклад, складів відходів), транспортної інфраструктури, локалізації торгових центрів та традиційних фондо- і трудомістких галузей виробництва, а також житлового і рекреаційного будівництва.

До нових трендів у формуванні регіональних центрів, які з'явилися ще в ХХ ст., можна зарахувати:

- інтенсифікацію процесу урбанізації в масштабі всього світу;
- концентрацію міст на малорозвинених просторах (на відміну від ХІХ ст., коли місто розвивалося на високорозвинених просторах), появу нових форм урбанізації, наприклад, великих метрополій (мегаполісів).

Для більшості сучасних економічних регіонів, що функціонують у глобальних мережах, їх центри, тобто метрополії, часто пов'язані з іншими великими міськими осередками, що знаходяться достатньо далеко від регіону, в якому вони локалізовані. Той факт спричиняє те, що позиція такого регіону в нових соціально-економічних реаліях щораз меншою мірою залежить від рівня конкурентоспроможності метрополій, що у ньому функціонують, а більшою – від якості горизонтальних зв'язків з іншими регіонами, його креативності і відкритості. Ступінь відкритості економіки регіону є

тим більшим, що меншим є його простір. Так згідно з теорією Дж. М. Кейнса рівень відкритості економіки регіону залежить від граничного регіонального споживання або від його граничної здатності до імпорту.

Додатково сучасні процеси глобалізації спричиняють те, що регіони зазнають змін у просторовій організації як їх економік і соціального життя, так і в їх зв'язках з іншими просторовими одиницями. Ці перетворення є результатом впливу багатьох взаємозалежних процесів. Провідну роль серед цих процесів відіграє глобалізація, а також її специфічна версія глокалізація (*glocalisation*) як процес економічного, соціального, культурного розвитку, що характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій: на тлі глобалізації, замість очікуваного зникнення регіональних відмінностей, відбувається їх збереження і посилення, які творять нові можливості розвитку [5]. З іншого боку, одночасно глокалізація накладає обмеження у вигляді зростаючого тиску конкурентоспроможності для економічних регіонів. Як зазначено в [6], «території взагалі, регіони і міста зокрема є суб'єктами, що беруть участь у конкурентоспроможній боротьбі».

До важливіших чинників конкурентоспроможності регіонів належать інноваційність і людський капітал, інститути і соціальний капітал, а звідси мережеві зв'язки між суб'єктами місцевої/регіональної мережі, справно функціонуюча регіональна адміністрація, кількість малих і середніх підприємств та розмір прямих іноземних інвестицій. Ті чинники і рівень їх використання в регіональному розрізі визначають рівень конкурентоспроможності регіонів і поділяють їх на сильні та слабкі регіони.

Нова роль економічного регіону в глобальній економіці виникає також з локалізації в його просторі інноваційної та креативної діяльності. У [7] з огляду на привабливість локалізації знань і інновацій виокремлено «регіони, що генерують знання (найменше чисельні в глобальній економіці), регіони, що ефективно абсорбують знання (численніші від попередніх), мегаміста в малорозвинених країнах та найчисленніші малорозвинені периферійні регіони, що конкурують дешевою некваліфікованою робочою силою з найнижчим рівнем привабливості».

Регіон, спрямований на впровадження інновацій, подібний до підприємства, що «вчиться, тобто впроваджує покращення, провадить нові рішення та коригує власну організацію, а знання виробляються в ньому завдяки взаємному співробітництву» [8]. Такі знання є практичними і завжди пов'язані з поточними потребами. На підвищення ефективності «виробництва» знань у регіоні, що «вчиться», мають визначальний вплив органи місцевого самоврядування. Регіон, що «вчиться», зазнає безперервних перетворень, створює високо оцінювані технологічні інновації, змінює радикально свої дії і через те уникає стагнації.

Економічний регіон – це не тільки просторова господарська структура, але також сформований соціум з визначеним відчуттям культурної, етнічної, мовної та релігійної приналежності. Така спільнота характеризується специфічними рисами поведінки, традиціями, системою цінностей, нормами і функціонує у визначеній цивілізації, з якою ідентифікується. Вияви цієї цивілізації утворюють нові чинники розвитку економічного регіону. Як наслідок, цивілізаційні зумовленості визначають нову роль економічного регіону у формуванні світового порядку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Резюмуючи, слід підкреслити, що тепер глобальна економіка знаходиться в такому стані, в якому всі країни і регіони не тільки мають вплив на себе, але також тісно взаємопов'язані. Взаємні впливи і залежності між країнами і регіонами існували

здавна. Втім, характерною ознакою сучасного стану є посилення цих явищ і зростання рівня їх комплексності. Разом з цією тенденцією регіонального розвитку збільшилася свідомість наявності та необхідності врахування цих процесів на практиці. Такий цілісний і інноваційний підхід до розвитку економічних регіонів у глобальній економіці сприяє ефективному використанню потенціалів і ресурсів цих просторових одиниць, а як наслідок – отриманню стійкої конкурентоспроможної переваги і зміні місця економічних регіонів на міжнародній арені.

Список літератури

1. Словник іншомовних слів. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua>.
2. Регіональна економіка : підручник : затв. МОНУ / Є. П. Качан, Г. П. Баб'як, Л. П. Запорожан [та ін.]; за ред. Є. П. Качана. – Київ : Знання, 2011. – 670 с.
3. Економічний район, його головні ознаки, районоутворюючі фактори. – Режим доступу: <http://www.novageografia.com/vogels-62-1.html>
4. Валлерстайн, І. Глобалізація або вік змін? Довгостроковий погляд на шлях розвитку світової системи / І. Валлерстайн // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика: Альма Матер – Знання, 2002. – С.49-67.
5. Бауман, З. Глокалізація, или кому глобалізація, а кому локалізація / З. Бауман // Глобалізація: Контури XXI века: Реф. сб. отв. ред. Ю. И. Грицкий, П. В. Малиновский. – М., 2002. – С. 134.
6. Cuadredo-Rouna, J. R. Regional disparities and territorial competition, in: *Moving Frontiers*, red. J. R. Cuadredo-Rouna, P. Nijkamp, P. Salva, Economic Restructuring, Regional Development and Emerging Networks, Avebury, Aldershot-Brookfield USA, 1994.
7. Florida, R. *Who's Your City. How the Creative Economy is Making where to Live the Most Important Decision of Your Life*, Basic Book, New York 2008, p. 27.
8. Gibbons, M. *The New Production of knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. SAGE Publications, London 1994.

References

1. *Slovnyk inshomovnykh sliv*. Retrieved from: <http://slovopedia.org.ua>. [In Ukrainian].
2. Kachan, Ye. P., Babyak, H. P. & Zaporozhan, L. P. (2011). *Rehionalna ekonomika*. Kyiv: Znannia. [In Ukrainian].
3. *Ekonomichnyi raion, yoho holovni oznaky, raionoutvoriuiuchi faktory*. (n.d.). Retrieved from: <http://www.novageografia.com/vogels-62-1.html> [In Ukrainian].
4. Vallerstain, I. (2002). *Hlobalizatsiia abo vik zmin? Dovhostrokovyi pohliad na shliakh rozvytku svitovoi systemy*. Alma Mater, Znannia, 49-67. [In Ukrainian]
5. Bauman, Z. (2002). *Hlokalyzatsyia, yly komu hlobalyzatsyia, a komu lokalyzatsyia. Hlobalyzatsyia: Kontury XXI veka*, M., 134. [In Russian]
6. Cuadredo-Rouna, J. R. (1994). Regional disparities and territorial competition, in: *Moving Frontiers. Economic Restructuring, Regional Development and Emerging Networks*, Avebury, Aldershot-Brookfield USA.
7. Florida, R. (2008). *Who's Your City. How the Creative Economy is Making where to Live the Most Important Decision of Your Life*. Basic Book, New York, 27.
8. Gibbons, M. (1994). *The New Production of knowledge: The Dynamics of Science and Researc in Contemporary Societies*. SAGE Publications, London.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2016 р.